

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0676-5058>

Татай Е. О., Маріупольський державний університет

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ФОРМАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД 2014-2019 РОКІВ

В статті досліджується один із видів політичної участі громадян – формальна політична участь, що в свою чергу охоплює голосування на виборах та референдумах, діяльнісну підтримку політичних партій, контактування громадян з представниками органів влади та членство у професійних спілках. Увага автора сфокусована на таких різновидах формальної політичної участі як голосування на виборах та підтримка політичних партій в Україні 2014-2019 років, що дозволяє оцінити здатність інститутів представницької демократії вирішити проблеми, що були актуальні для громадян в цей період.

В статті проаналізовані кількісні показники явки громадян на президентських виборах (у 2014 та 2019 роках), парламентських виборах (у 2014 та 2019 роках), чергових місцевих виборах (у 2015 році). Встановлено, що показники явки на виборах в цей період є мінімальними за усі роки незалежності, при цьому факт проведення виборів в умовах військової агресії вплинув на можливість громадян взяти участь в виборах. Отже, явка на виборах не характеризує реальну готовність громадян України застосувати цей різновид формальної політичної участі.

Також проаналізовані кількісні показники членства, діяльнісної підтримки та довіри до політичних партій. Це дозволило дійти висновку, що політичні партії в досліджуваний період не користувались підтримкою населення. Таке ставлення громадян до політичних партій пояснюється певними недоліками їх функціонування в Україні: недостатньо налагодженою взаємодією з широкими верствами населення, нездатністю продемонструвати ефективне вирішення актуальних проблем та виявити незалежність від великих бізнес-еліт.

Показники формальної політичної участі громадян України свідчать про те, що інститути представницької влади в досліджуваний період не були повною мірою спроможні виконувати свої суспільні функції. Це стало причиною змін електоральних вподобань громадян на виборах 2019 року та спричинило реформування виборчого законодавства.

Ключові слова: формальна політична участь, військова агресія, вибори, явка на виборах, політичні партії, діяльнісна підтримка партій.

Період 2014-2019 років є дуже важливим для дослідження політичної участі громадян України. З одного боку, в цей період суспільно-політична система України характеризується демократичними трансформаціями після Революції Гідності 2014 року. З іншого боку в цей період громадяни застосовували різноманітні способи політичної участі задля реагування на екстремальні виклики, пов'язані з агресією Російської Федерації, окупацією деяких територій України, негативними наслідками бойовий дій. Так, в цей час отримали свій розвиток не тільки відносно нові як для України види політичного активізму (наприклад, бойкотування товарів країни-агресора, подання електронних петицій), але і традиційні види політичної участі (голосування на виборах, підтримка партій, протестна діяльність, волонтерство, благодійництво, підтримка громадських організацій).

Порівняння того, як активно громадяни України застосовували різні різновиди політичної участі, характеризує здатність окремих суб'єктів політичного життя та механізмів політичної системи більш чи менш ефективно вирішити загальнонаціональні виклики, з якими стикнулася Україна після 2014 року. З огляду на це великий інтерес становлять особливості реалізації формальної політичної участі в період 2014-2019 років. Відповідно до класифікації таких шведських науковців, як Й. Екман та Е. Амно, формальна політична участь охоплює голосування на виборах та діяльнісну підтримку політичних партій, контактування з представниками органів влади та державними службовцями. Формальна політична участь відокремлена від інших різновидів політичної участі – політичного активізму (протестна діяльність, подання електронних петицій) та громадської активності

(волонтерство, благодійництво, підтримка громадських організацій) [56, с. 295]. При цьому, унаслідок активного застосування політичного активізму та громадської активності задля вирішення актуальних соціальних проблем в період 2014-2019 років, ступінь дослідженості цих видів політичної участі, на нашу думку є більшою, аніж вивчення формальної політичної участі. Отже, відкритим залишається питання того, як розвивалась формальна політична участь в Україні в зазначений період. Задля вирішення цього питання наша увага буде сфокусована на електоральній активності громадян та питаннях діяльній підтримки політичних партій, зважаючи на ключову роль інститутів виборів та політичних партій для існування представницької демократії.

Проблема електоральної активності громадян України та підтримки ними політичних партій у 2014-2019 роках частково розкрита в роботах українських науковців. Так, А. Ясінська досліджує теоретичну модель та практичну реалізацію електоральної поведінки громадян України на виборах в Україні до 2019 року включно, приділяючи особливу увагу електоральним уподобанням та електоральній невизначеності громадян України [55]. М. Розік аналізує мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998-2019 років. Зокрема вона звертає увагу на наповнення електоральної участі новими громадськими практиками, спрямованої на пошук об'єктивної інформації про кандидатів та хід виборів після 2014 року. Також М. Розік вказує на віртуалізацію та символічну регуляцію мобілізації виборців за допомогою мережи Інтернет [44, с.15]. Н. Тарасенко досліджує особливості перебігу парламентських виборів в Україні 2014 року, приділяючи увагу показникам явки на вибори та їх результатам [46]. О. Айвазовська, О. Неберікут, О. Ключев, Ю. Лісовський, Г. Сорочан та А. Бондар аналізують законодавче регулювання, підготовку та перебіг, результати чергових місцевих виборів в Україні 2015 року, у тому числі передвиборчу активність партій [6] Ю. Якименко, А. Биченко, В. Замятін, М. Міщенко, А. Стецьків, Л. Шангіна, В. Ярема, С. Конончук досліджують трансформацію партійної системи в Україні на протязі 1990-2017 років, зокрема, приділяючи увагу факторам її формування, відношенню громадян до політичних партій та їх очікуванням, відношенню політичних партій та органів влади [48]. О. Сидорчук аналізує ставлення громадян до політичних партій у 2015 році, а Т. Загороднюк у 2017-2019 роках [45; 7]. І. Бекешкіна аналізує ставлення громадян до політичних партій та партійної системи за часів незалежності України і до 2017 року [1].

Попри це, недостатньо дослідженим залишається аналіз узагальнених кількісних показників електоральної активності та діяльній підтримки політичних партій (незалежно від політичних уподобань громадян щодо окремих лідерів та партій) в період 2014-2019 років. Відповідно, **метою статті** є дослідження динаміки розвитку формальної політичної участі в Україні 2014-2019 років на прикладі голосування громадян на виборах та підтримки ними політичних партій. Завданнями дослідження є як встановлення показників динаміки формальної політичної участі, так і з'ясування факторів, що вплинули на ці показники.

Електоральна участь. Класичним, традиційним способом здійснення формальної політичної участі є голосування на виборах чи референдумах. Його важливість полягає не лише в тому, що громадяни можуть безпосередньо впливати на формування органів влади. Вибори зазвичай є загальновідомою подією, що висвітлюється у ЗМІ та супроводжується передвиборчою агітацією, отже цей інструмент громадянської активності меншою мірою залежить від того, що громадяни взагалі обізнані про його існування, а більшою – від їх безпосередньої готовності взяти участь у виборах.

Важливим кількісним показником громадянської активності є явка громадян на виборах, так як вона показує, наскільки громадяни готові користуватись своїм правом голосу незалежно від конкретних результатів голосування. Іншими словами, явка демонструє загальну готовність громадян вплинути на справи у суспільстві незалежно від політичних уподобань громадян. Слід зазначити, що явка може залежати від зовнішніх факторів, що не мають відношення до рівня громадянської активності, отже показники явки слід зіставляти з актуальними суспільними подіями та особливостями їх законодавчого регулювання.

У період з 2014 до 2019 року в Україні 2 рази обирався Президент та Парламент, також в цей період відбувалися місцеві вибори. Це дає можливість проаналізувати громадянську активність українців у вигляді явки на відповідних виборах, порівняти її з відповідною явкою на інших виборах часів незалежності, дослідити, які фактори вплинули на неї на цьому етапі, визначити динаміку та специфіку даної форми громадянської активності в досліджуваний період.

Так, 25 травня 2014 року відбулись Позачергові вибори Президента України (у зв'язку з самоусуненням Віктора Януковича зі свого поста) [21]. 26 жовтня 2014 року відбулись позачергові

вибори народних депутатів Верховної Ради України після того, як Президент України Петро Порошенко видав указ про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (за наслідками розпаду коаліції депутатських фракцій) [20]. 26 липня 2015 року пройшли проміжні вибори народних депутатів України у 205 виборчому окрузі [27]. 25 жовтня 2015 року відбулись чергові місцеві вибори в Україні [2]. 29 жовтня 2017 року відбулись перші вибори у новостворених об'єднаних територіальних громадах на виконання закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 [37, 25]. 31 березня 2019 року відбувся перший, а 21 квітня – другий тур чергових виборів президента України. Новообраний Президент України В. Зеленський прийняв рішення про розпуск парламенту та проведення позачергових виборів народних депутатів Верховної Ради України, що відбулись 21 липня 2019 року.

Аналіз результатів виборів показав, що в досліджуваній період – з 2014 по 2019 рік явка на президентських та парламентських виборах не мала значних змін. Так, явка на президентських виборах майже не змінилась – 59,48 % на виборах 2014 року та 62,8%, і 62,07% у першому та другому турах виборів 2019 року [51; 31; 10]. Аналогічно можна охарактеризувати явку на парламентських виборах – у 2014 році вона склала 52,42 % виборців, у 2019 році вона дорівнювала 49,84% [17; 53].

Однак, якщо порівняти вибори цього періоду з аналогічними виборами в інші роки, стане помітно, що період 2014-2019 років характеризується зменшенням явки. Явка на парламентських виборах 2014 та 2019 років є найнижчою за усі роки незалежності України [53]. Для порівняння, на парламентських виборах 1994 р. вона склала – 75,6%, в 1998 р. – 70,8%, в 2002 р. – 69,27%, в 2006 р. – 58,97%, в 2007 – 57,94% та в 2012 р. – 57,98% [16; 14; 15; 13; 12; 11; 4].

Аналогічна ситуація склалася і на президентських виборах. У 1991 році вона складала понад 84%; у 1994 році – понад 70% у першому турі та майже 72% у другому турі; у 1999 вона дорівнювала 70,15%; у 2004 році – 74,92% у першому турі, 80,85% у другому турі, 77,32% за результатами переголосування (призначеного за рішенням суду); у 2010 році явка склала 66,76% [54; 28; 29; 30].

На місцевих виборах 2015 року явка склала 46,62%. Цей показник є вищим ніж у 2010 році (44,3%), але нижче за усі інші роки проведення чергових місцевих виборів: явка дорівнювала 75,6% у 1994 році, 70,8% у 1998 році, 69,3% у 2002 році та 67,6% у 2006 році [52; 8; 9].

На нашу думку, головним фактором зниження явки на виборах в досліджуваній період є екстремальні події, пов'язані з окупацією півострову Крим, діяльністю сепаратистських формувань та бойовими діями на Сході України. Ці події мали безпосередній вплив на організацію та проведення виборів на певних територіях України, також вони зумовили особливий механізм реалізації права голосу для деяких громадян.

Через окупацію АР Крим з м. Севастополь Російською Федерацією та відповідні обмеження, встановлені статтею 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», на території півострову не проводилось голосування громадян на виборах Президента та Верховної ради України у досліджуваній період. Також вибори депутатів Верховної Ради АР Крим та місцеві вибори на відповідній території не проводились у досліджуваній період як такі [50; 39]. Мешканці півострову могли реалізувати своє право голосу на виборах президента та парламенту шляхом спеціального механізму, передбаченого Законом «Про Державний реєстр виборців» від 22.02.2007 – механізму зміни місця голосування без зміни виборчої адреси [36]. Тобто мешканці АР Крим та м. Севастополь могли проголосувати на тих контрольованих владою України територіях, де вибори проводились.

Президентські вибори 2014 року були зірвані в 14 з 22 округів Донецької та 10 з 12 – Луганської областей. Члени терористичних груп перешкоджали проведенню виборів, вдаючись до тиску, залякування виборців і членів комісії, знищення або пошкодження майна [19; 32; 33]. Через дії проросійських бойовиків вибори до Верховної Ради 2014 року не проводилися в 9-ти з 21-го округів в Донецькій області та в 6-ти з 11-ти округів Луганської області. Тільки 44% виборчих дільниць Донецької та 30% дільниць Луганської області працювали. У деяких округах, вибори формально відбулись, але фактично в них працювали менше половини дільниць. Як наслідок в цих областях проголосувало менше половини виборців [46].

18.01.2018 року був прийнятий Закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», на виконання якого був виданий Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 07.02.2019 [41; 49]. Вищеназваний закон поширює на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях правовий режим, встановлений Законом України «Про забезпечення прав і

свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що був прийнятий раніше – 15.04.2014. Такий режим передбачає, що на цих територіях не проводиться голосування громадян України під час проведення виборів Президента, народних депутатів України [41; 39]. Відповідно, голосування громадян не виборах Президента України та виборах до Верховної Ради України 2019 року не проводилось у виборчих округах та дільницях, розташованих на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Також з метою захисту життя і здоров'я громадян голосування не проводилось в округах та дільницях, прилеглих до району бойових дій [26; 24]. Мешканці територій, на яких не вибори не відбувалися, могли проголосувати шляхом переміщення на контрольовану територію та подання заяви про зміну місця голосування [36].

Місцеві вибори 2015 року не були проведені на територіях Донецької та Луганської області, не контрольованих органами державної влади України. Ці території були визнані тимчасово окупованими відповідною постановою Верховної Ради від 17.03.2015 [22; 23]. Також місцеві вибори не були проведені в деяких населених пунктах, підконтрольних українській владі, де голосування могло бути небезпечним через наближеність до лінії бойових дій [18]. Як нами зазначалось вище, місцеві вибори на проводились на території АР Крим та м. Севастополь.

Значна кількість громадян, що мали зареєстроване місце проживання на вищеназваних територіях, були змушені покинути їх і проживали на території, контрольованій владою України, тобто ці громадяни стали внутрішньо-переміщеними особами (ВПО). На час місцевих виборів 2015 року законодавчо не була врегульована реалізація права внутрішньо переміщених осіб на голосування на місцевих виборах. Річ в тому, що відповідно до статті 8 Закону України «Про державний реєстр виборців» (у редакції від 30.05.2014, чинній на момент проведення цих виборів) виборчою адресою є та адреса, за якою зареєстровано постійне місце проживання виборця [36]. Водночас відповідно до з Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» адресою покинутого місця проживання внутрішньо переміщеної особи визнається адреса місця її проживання на момент виникнення обставин, що власне змусили її до переміщення. Ця адреса відрізняється від адреси фактичного проживання ВПО [38]. Проще кажучи, більшість внутрішньо-переміщених осіб мали зареєстроване місце проживання на територіях, які не контролювались органами влади України, і відповідно на яких не відбувалися місцеві вибори. Законодавством не було передбачено механізму участі цих громадян на виборах до громад, де вони тимчасово фактично проживають. Єдиною можливістю взяти участь у голосуванні на місцевих виборах була реєстрація проживання за адресою громади тимчасового проживання (тобто мова йде вже про реєстрацію місця проживання громадянина України, а не місця тимчасового фактичного проживання ВПО). Однак така реєстрація призводить до втрати статусу внутрішньо переміщеної особи [6, с.25]. Таким чином у 2015 році внутрішньо переміщені особи були фактично позбавлені права голосу на місцевих виборах у громадах свого тимчасового проживання.

На нашу думку проблема реалізації виборчих прав внутрішньо-переміщених осіб є вирішуваною. Необхідним є надання їм права голосу на місцевих виборах в тих громадах на контрольованій території України, де вони тимчасово фактично проживають. При цьому доцільно встановити умову, відповідно до якої задля отримання права голосу на місцевих виборах внутрішньо-переміщена особа повинна має фактично проживати певний проміжок часу на території відповідної громади. Ця умова слугуватиме задля запобігання можливих зловживань.

Отже, окупація Кримського півострову, бойові дії та окупація деяких територій Донецької та Луганської областей створили додаткові ризики та складнощі у реалізації права мешканців цих територій на голосування на виборах Президента та Верховної Ради, а до того-ж позбавило внутрішньо-переміщених осіб права на участь у місцевих виборах. Крім вищеназваних причин існують інші можливі причини низької явки виборців в досліджуваний період. Так, заступник Голови ЦВК Є. Радченко пояснював низьку явку на виборах до Верховної Ради 2019 року тим, що вибори проходили в літній період та були неочікуваними для суспільства – це були позачергові вибори [47]. Тут можливо провести аналогію та звернути увагу на те, що президентські та Парламентські вибори 2014 року теж були позачерговими. Усе це дає можливість стверджувати, що явка громадян на вибори в досліджуваний період не може слугувати показником формальної політичної участі громадян, так як вона характеризує не стільки внутрішню готовність громадян реалізувати своє право голосу, скільки зовнішній вплив екстремальних обставин.

Членство в політичних партіях та діяльнісна підтримка партій.

Одним із різновидів формальної політичної участі є активність громадян задля підтримки політичних партій. Особлива важливість політичних партій полягає в тому, що ці організації

покликані формувати та виражати політичну волю громадян, гуртувати їх навколо певних загальнонаціональних програм суспільного розвитку [42]. За законодавством, чинним у 2014-2019 роки, політична партія має право висунути кандидата на пост Президента України, кандидатів у депутати Верховної Ради України, місцевих рад [35; 34; 40]. Виходячи з визначення громадянської активності не є доцільним досліджувати те, як громадяни ставляться до конкретних партій, які партії підтримує більше громадян, а які менше. Це не є показником громадянської активності як готовності громадян країни діяти чи комунікувати з метою вирішення соціальних проблем або впливу на органи влади. Таким показником може слугувати загальна готовність взяти участь у виборах (що вже розглянуто в цій роботі) та діяльнісна підтримка громадянами партій в їх сукупності поза власне процесом голосування. Показником такої підтримки є членство в політичних партіях та активізм на користь партій.

За результатами Національних щорічних моніторингових опитувань, що були проведені Інститутом соціології Національної академії наук України, членство в політичних партіях дорівнювало 2,2% у 2012 році, 1,4% у 2014 році, аналогічно 1,4% у 2016 році, 1,1% у 2018 році [43, с. 420]. Дещо інші результати наводяться у результатах дослідження Фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва: членами партій себе вважали 3,2% опитаних громадян у 2013 році, а наприкінці 2018 року – 1,4% [5]. Отже, можна зробити висновок, що лише незначна частка громадян України були членами партій в досліджуваній період, також членство в партіях поступово зменшувалось протягом 2014-2018 років.

Формою громадянської активності є не лише членство, але і діяльнісна підтримка партії чи громадської організації, незалежна від членства у ній. Так, за даними дослідження Центру Разумкова «Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті» у травні 2015 року 68,7% громадян України від 18 років вважають себе просто виборцем, 10,2% – виборцем зі стійкими партійними симпатіями, 7,8% – пасивним прихильником партії, 5,4% – активним прихильником певної партії, лише 1,1% – членом певної партії [48, с. 160]. Тобто у 2015 році серед громадян України було не більше, аніж 6,5% активних прибічників та членів партій. Цей показник цікаво порівняти з волонтерською активністю громадян в цей період. За результатами дослідження GfK Ukraine 15% громадян займалися волонтерством протягом 2013-2014 років [3, с. 5]. Схожий результат дає дослідження Фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва: 13% опитаних займалися волонтерством протягом 2015 року [5]. Тобто кількість громадян України, що займалися волонтерством у 2013-2015 роках як мінімум у 2 рази перевищувала кількість партійних активістів у 2015 році.

Слід зазначити, що в досліджуваній період партії мали певні вади функціонування та взаємозв'язків із суспільством, що призвело до низьких показників довіри та, відповідно, падіння членства і підтримки протягом 2014-2018 років. Аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва О. Сидорчук вказує, що ставлення до партій в Україні було відверто негативним як до, так і після Революції Гідності 2014 року. Автор спирається на результати опитування, що проводив Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центру Разумкова з 14 по 22 листопада 2015 р. та порівнює їх з іншими опитуваннями, що проводив Фонд. Наприклад, у 2015 р. 79% українців не довіряли політичним партіям і лише 12% довіряли, що є найгіршим показником за 2011-2015 роки [45, с. 2, 3]. Більш того у період з 2014 по 2019 рр. знизилась упевненість громадян у тому, що тогочасні політичні партії могли керувати державою. Про це вказує Т. Загорднюк, аналізуючи результати Моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України. Так, у 2016 лише 18,0% опитаних громадян України відповіли позитивно на запитання «Чи є серед існуючих на теперішній час в Україні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу». Цей показник є найнижчим за всі роки спостережень в незалежній Україні з 1994 по 2019 рр. Водночас 56,6% опитаних громадян вважали, що існуючим політичним партіям та рухам неможливо довірити владу, що є найнижчим показником з 1994 р. [7, с. 342].

Таке ставлення до політичних партій пов'язане з серйозними вадами їх функціонування. Так, О. Сидорчук наводить наступні результати опитування, що проводилось у 2015 році: На думку 63% опитаних громадян партії не дотримуються демократичних стандартів, на думку 60% громадян партії обстоюють інтереси своїх лідерів і фінансових спонсорів. 41% респондентів вказують на недотримання партіями своїх програм і заявлених цілей, 35% – не бачать реального зв'язку партій із громадянами [45, с. 3]. Директор Фонду «Демократичні ініціативи» в 2017 році, І. Бекешкіна наводить приклад, як громадяни України у Моніторинговому дослідженні Інституту соціології НАН України відповіли на питання «Якщо Ви вважаєте, що діяльність партій в Україні не відповідає демократичним

стандартам, то чим саме?». У 2014-2016 роках 58-59% опитаних громадян відзначили, що «Партії обстоюють не інтереси людей, а лише своїх лідерів та фінансово-економічних кланів» [1, с. 47].

Науковці конкретизують причини такої оцінки діяльності партій в досліджуваний період. Так, О. Сидорчук вказує, що станом на 2015 рік, українські парламентські партії є лідерськими проектами, які виявляють активність лише у виборчий період, а після виборів зазвичай не приділяють належної уваги партійному будівництву та налагодженню зв'язків із громадянами [45, с.5]. Т. Загороднюк, характеризує період 2017-2018 років як час розчарування громадян в тому, що не досягнута мета Революції гідності, водночас соціально-політична та соціально-економічна ситуація погіршилась. На думку Т. Загороднюк значний вплив мала практична відсутність коаліції партій у Верховній Раді. Діяльність цих партій супроводжувалась скандалами та внутрішньопартійними суперечками [7, с. 340]. Критичною є позиція І. Бекешкіної. Вона вказує, що олігархічні клани в Україні формують та утримують партії, підтримують їх на виборах до парламенту. Таке застосування партій відбувається паралельно із заснуванням чи купівлею засобів масової інформації, просуванням лояльних людей в органи виконавчої та судової влади. Предметом купівлі-продажу є місце у виборчому списку, членство у парламентській фракції, голосування за норми, що вигідні певним корпораціям. І. Бекешкіна характеризує партії як групи лобіювання інтересів фінансово-економічних холдингів [1, с. 46]. Слід зазначити, що проблеми діяльності політичних партій в Україні та пов'язана з ними недовіра громадян, могли вплинути не тільки на явку виборів 2014-2019 років. Можна з упевненістю сказати, що недовіра до політичних партій, що посідали місце у тогочасному парламенті, зумовила феноменальний кредит довіри до новоствореної партії прибічників В. Зеленського «Слуга Народу» на парламентських виборах 2019 року.

На нашу думку задля відновлення діяльнісної підтримки політичних партій громадянами, партійному керівництву слід з одного боку запроваджувати механізми партійного самоврядування, а з іншого боку – посилювати двосторонній зв'язок з громадянами. Особливо важливим є зосередження зусиль не лише на існуючій членській базі, але на більш широких верствах громадян. При цьому встановлення зв'язків між партіями та громадянами має відбуватись не лише у класичних односторонніх формах політичної агітації та висвітлення діяльності партій у ЗМІ – партіям слід створювати механізми впливу громадян на політику партій та контролю за їх діяльністю.

Висновки. Отже, в період з 2014-2019 роки формальна політична участь в Україні не зазнала зростання. Умови зовнішньої військової агресії та окупації деяких територій України ускладнили можливості громадян України реалізувати своє право голосу на виборах, що негативним чином позначилось на явці. Відсутність законодавчого регулювання права голосу внутрішньо-переміщених осіб на місцевих виборах в громадах їх тимчасового проживання також позбавило цих осіб можливості проголосувати на чергових місцевих виборах 2015 року. Водночас політичні партії в досліджуваний період мають низькі показники членства та діяльнісної підтримки громадянами, низькі показники довіри громадян. Недостатній рівень підтримки політичних партій пов'язаний з певними недоліками їх функціонування в Україні: недостатньо налагодженою взаємодією з широкими верствами населення, нездатністю продемонструвати ефективне вирішення актуальних проблем та виявити незалежність від великих бізнес-еліт. Це вказує на те, що подальший розвиток формальної політичної участі в Україні потребує, з одного боку, захищеності процесу виборів з боку української держави, а з іншого боку – активізації діяльності політичних партій із посилення двосторонніх зв'язків з громадянами та реагування на суспільні запити. Характеристики формальної політичної участі в Україні 2014-2019 років показали недостатню спроможність інститутів представницької здійснювати свої політичні функції, що стало причиною змін електоральних вподобань громадян на президентських та парламентських виборах 2019 року, та спричинило подальше реформування виборчого законодавства.

Бібліографічний список:

1. Бекешкіна І. Ставлення українців до політичних партій та перспективи побудови партійної системи в Україні. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2017. Вип. 4 (18). С. 42 – 48.
2. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoi-radi-avtonomnoi-respubliki-krim-mistsevih-rad-ta-silskih-selishhnih-miskih-goliv-25-zhovtnya-2015-roku.html (дата звернення: 25.01.2021).
3. Вишлінський Г., Міханчук Д. Волонтерський рух в Україні. К. : GfK Ukraine, 2014. 29 с.
4. Вперше в історії України явка на парламентських виборах склала менше 50% URL: https://zaxid.net/yavka_na_tsogorichnih_parlamentskih_viborah_stala_naynizhchoyu_v_istoriyi_n_1485818 (дата звернення: 25.01.2021).

5. Громадська активність громадян України. Опитування. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini> (дата звернення: 25.01.2020).
6. Громадське спостереження за черговими місцевими виборами 2015 року: підсумковий звіт. URL: <https://opora.lviv.ua/wp-content/uploads/2018/06/Mistsevi-vybory-2015.-Rezultaty-sposterezhennya.pdf> (дата звернення: 25.01.2021).
7. Загороднюк Т. Ставлення населення регіонів України до політичної системи та політичних партій (2017 – 2019 рр.). *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2019. Вип. 6 (20). С. 338 – 344.
8. Місцеві вибори: проміжні підсумки спостереження ОПОРИ. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi-vybory-2015/9865-miscevi-vybory-promizhni-pidsumky-sposterezhennja-opory> (дата звернення: 25.01.2021).
9. «Опора»: явка на 2,2% менше за середню явку на місцевих виборах 2010 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27327860.html> (дата звернення: 25.01.2021).
10. Остаточна явка в другому турі виборів президента склала 62,07% – ЦВК. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cvk-javka/29895801.html> (дата звернення: 25.01.2021).
11. Парламентські вибори 1998. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary1998> (дата звернення: 25.01.2021).
12. Парламентські вибори 2002. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2002> (дата звернення: 25.01.2021).
13. Парламентські вибори 2006. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2006> (дата звернення: 25.01.2021).
14. Парламентські вибори 2007 і 2012 майже схожі за кількісними показниками, але відрізняються якістю. URL: <https://tyzhden.ua/News/64102> (дата звернення: 25.01.2021).
15. Парламентські вибори 2007. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2007> (дата звернення: 25.01.2021).
16. Парламентські вибори 2012. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2012> (дата звернення: 25.01.2021).
17. Парламентські вибори 2014. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2014> (дата звернення: 25.01.2021).
18. Перелік районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад Донецької області, чергові вибори депутатів яких та відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року неможливо провести відповідно до положень Закону України «Про місцеві вибори». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0207359-15/conv#n15> (дата звернення: 25.01.2021).
19. Підсумковий звіт за результатами громадського спостереження ОПОРИ під час позачергових виборів Президента України 2014 року. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/vybory-prezidenta/vybory-prezidenta-2014/5802-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-gromadskego-sposterezhennja-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-prezydenta-ukrajiny-2014-rok> (дата звернення: 25.01.2021).
20. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-narodnih-deputativ-ukraini/pozachergovi-vibori-narodnih-deputativ-ukraini-26-zhovtnya-2014-roku.html (дата звернення: 25.01.2021).
21. Позачергові вибори Президента України 25 травня 2014 року. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini/pozachergovi-vibori-prezidenta-ukraini-25-travnya-2014-roku.html (дата звернення: 25.01.2021).
22. Постанова Верховної Ради України № 252-VIII «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» від 17.03.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
23. Постанова Верховної Ради України № 254-VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17.03.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
24. Постанова Центральної виборчої комісії № 1430 «Про деякі питання організації та проведення голосування громадян України на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року в окремих регіонах України» від 02.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430359-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
25. Постанова Центральної виборчої комісії № 164 «Про перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів 29 жовтня 2017 року» від 18.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0164359-17#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
26. Постанова Центральної виборчої комісії № 303 «Про деякі питання організації та проведення голосування громадян України на чергових виборах Президента України 31 березня 2019 року в окремих регіонах України» від 12.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0303359-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
27. Потіха А. Вибірчий процес у 205 окрузі у висвітленні ЗМІ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1307:205-j-okrug-2&catid=63&Itemid=393 (дата звернення: 25.01.2021).

28. Президентські вибори 1999. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential1999> (дата звернення: 25.01.2021).
29. Президентські вибори 2004. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential2004> (дата звернення: 25.01.2021).
30. Президентські вибори 2010. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential2010> (дата звернення: 25.01.2021).
31. Президентські вибори 2014. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential2014> (дата звернення: 25.01.2021).
32. Президентські вибори: основні порушення законодавства. URL: https://www.irf.ua/prezidentski_vibori_osnovni_porushennya_zakonodavstva/ (дата звернення: 25.01.2021).
33. Президентські Вибори України 2010 та 2014: схожого мало (інфографіка, відео). URL: <http://porogy.zp.ua/2014/05/1c23dbd64c96945afa90058985e8e5e2/> (дата звернення: 25.01.2021).
34. Про вибори народних депутатів України : Закон України № 4061-VI від 17.11.2011 № 4061-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10. Стр. 416. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
35. Про вибори Президента України : Закон України № 474-XIV від 05.03.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
36. Про Державний реєстр виборців : Закон України Закон України № 698-V від 22.02.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
37. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України № 157-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
38. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 09.02.2020).
39. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України № 1207-VII від 15.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/ed20140415#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
40. Про місцеві вибори : Закон України № 595-VIII від 14.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
41. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України № 2268-VIII від 18.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
42. Про політичні партії в Україні : Закон України № 2365-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
43. Результати щорічних моніторингових опитувань 1994-2018 років. URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/ukrainske-suspilstvo/issues/> (дата звернення: 25.01.2021).
44. Розік М. В. Мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Львів, 2020. 20 с.
45. Сидорчук О. Ставлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування *Громадська думка: інформаційно-аналітичне видання*. 2015. № 6 (29). 12 с.
46. Тарасенко Н. Парламентські вибори 26 жовтня очима українських експертів. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=443:vibori-2014&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 25.01.2021).
47. Тенденція: в ЦИК назвали причини рекордно низької явки на виборах в Раду. URL: <https://nv.ua/ukraine/politics/vybory-2019-prichiny-nizkoj-yavki-izbirateley-novosti-ukrainy-50033411.html> (дата звернення: 25.01.2021).
48. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю. Якименка. К. : Центр Разумкова, 2017. 428 с.
49. Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text> (дата звернення: 25.01.2021).
50. ЦВК визнала неможливість утворення окружних виборчих комісій з виборів президента України територіальних виборчих округів № 1-10, 224, 225. URL: https://archive.is/20140508113042/www.cvk.gov.ua/news/news_13042014.htm#selection-23.0-26.0 (дата звернення: 25.01.2021).
51. ЦВК знизила дані явки на виборах президента. URL: https://lb.ua/news/2014/06/02/268568_tsik_snizil_dannie_yavke_viborah.html (дата звернення: 25.01.2021).
52. ЦВК оприлюднила офіційну явку виборців. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/10/26/7086308/> (дата звернення: 25.01.2021).
53. ЦВК: явка на парламентських виборах склала 49,84%. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vybory-yavka-20-00/30067814.html> (дата звернення: 25.01.2021).
54. Як відбувалися вибори Президента України з часів незалежності. URL: <https://pl.suspilne.media/news/19451> (дата звернення: 25.01.2021).

55. Ясінська А. Ю. Питання електоральної невизначеності громадян України в контексті досвіду європейських країн. Вісник Національної академії наук України. 2019. № 10. С. 44 – 50.

56. Ekman J., Amna E. Political participation and civic engagement: towards a new typology. *Human Affairs*. 2012. № 22 (3). PP. 283 – 300.

References:

1. Bekeshkina I. Stavlennya ukrayinciv do polity`chny`x partij ta perspekty`vy` pobudovy` partijnoyi sy`stemy` v Ukraini. *Ukrayins`ke suspil`stvo: monitory`ng social`ny`x zmin*. 2017. Vy`p. 4 (18). С. 42 – 48.
2. Vy`bory` deputativ Verhovnoyi Rady` Avtonomnoyi Respubliky` Kry`m, miscevy`x rad ta sil`s`ky`x, sely`shhny`x, mis`ky`x goliv 25 zhovtnya 2015 roku. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoi-radi-avtonomnoi-respubliki-krim-mistsevih-rad-ta-silskih-selishhnih-miskih-goliv-25-zhovtnya-2015-roku.html (data zvernennya: 25.01.2021).
3. Vy`shlins`ky`j G., Mixanchuk D. Volonters`ky`j rux v Ukraini. K. : GfK Ukraine, 2014. 29 s.
4. Vpershe v istoriyi Ukrainy` yavka na parlaments`ky`x vy`borax sklala menshe 50% URL: https://zaxid.net/yavka_na_tsogorichnih_parlamentskih_viborah_stala_naynizhchoyu_v_istoriyi_n_1485818 (data zvernennya: 25.01.2021).
5. Gromads`ka akty`vnist` gromadyan Ukrainy`. Opy`tuvannya. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini> (data zvernennya: 25.01.2020).
6. Gromads`ke sposterezhennya za chergovy`my` miscevy`my` vy`boramy` 2015 roku: pidsumkovy`j zvit. URL: <https://opora.lviv.ua/wp-content/uploads/2018/06/Mistsevi-vybory-2015.-Rezultaty-sposterezhennya.pdf> (data zvernennya: 25.01.2021).
7. Zagorodnyuk T. Stavlennya naselennya regioniv Ukrainy` do polity`chnoyi sy`stemy` ta polity`chny`x partij (2017 – 2019 rr.). *Ukrayins`ke suspil`stvo: monitory`ng social`ny`x zmin*. 2019. Vy`p. 6 (20). S. 338 – 344.
8. Miscevi vy`bory`: promizhni pidsumky` sposterezhennya OPORY`. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi-vybory-2015/9865-miscevi-vybory-promizhni-pidsumky-sposterezhennja-opory> (data zvernennya: 25.01.2021).
9. «Opora»: yavka na 2,2% menshe za serednyu yavku na miscevy`x vy`borax 2010 roku. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27327860.html> (data zvernennya: 25.01.2021).
10. Ostatochna yavka v drugomu turi vy`boriv prezy`denta sklala 62,07% – CzVK. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cvk-javka/29895801.html> (data zvernennya: 25.01.2021).
11. Parlaments`ki vy`bory` 1998. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary1998> (data zvernennya: 25.01.2021).
12. Parlaments`ki vy`bory` 2002. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2002> (data zvernennya: 25.01.2021).
13. Parlaments`ki vy`bory` 2006. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2006> (data zvernennya: 25.01.2021).
14. Parlaments`ki vy`bory` 2007 i 2012 majzhe sxozhi za kil`kisny`my` pokazny`kamy`, ale vidriznyayut`sya yakistyu. URL: <https://tyzhden.ua/News/64102> (data zvernennya: 25.01.2021).
15. Parlaments`ki vy`bory` 2007. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2007> (data zvernennya: 25.01.2021).
16. Parlaments`ki vy`bory` 2012. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2012> (data zvernennya: 25.01.2021).
17. Parlaments`ki vy`bory` 2014. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2014> (data zvernennya: 25.01.2021).
18. Perelik rajonny`x, mis`ky`x, rajonny`x u mistax, sil`s`ky`x, sely`shhny`x rad Donecz`koyi oblasti, chergovi vy`bory` deputativ yaky`x ta vidpovidny`x sil`s`ky`x, sely`shhny`x, mis`ky`x goliv 25 zhovtnya 2015 roku nemozhly`vo provesty` vidpovidno do polozhen` Zakonu Ukrainy` «Pro miscevi vy`bory`». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0207359-15/conv#n15> (data zvernennya: 25.01.2021).
19. Pidsumkovy`j zvit za rezul`tatomy` gromads`kogo sposterezhennya OPORY` pid chas pozachergovy`x vy`boriv Prezy`denta Ukrainy` 2014 roku. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/vybory-prezidenta/vybory-prezidenta-2014/5802-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-sposterezhennja-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-prezidenta-ukrainy-2014-rok> (data zvernennya: 25.01.2021).
20. Pozachergovi vy`bory` narodny`x deputativ Ukrainy` 26 zhovtnya 2014 roku. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-narodnih-deputativ-ukraini/pozachergovi-vibori-narodnih-deputativ-ukraini-26-zhovtnya-2014-roku.html (data zvernennya: 25.01.2021).
21. Pozachergovi vy`bory` Prezy`denta Ukrainy` 25 travnya 2014 roku. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini/pozachergovi-vibori-prezidenta-ukraini-25-travnya-2014-roku.html (data zvernennya: 25.01.2021).
22. Postanova Verhovnoyi Rady` Ukrainy` # 252-VIII «Pro vy`znachennya okremy`x rajoniv, mist, sely`shh i sil Donecz`koyi ta Lugans`koyi oblastej, v yaky`x zaprovadzhuet`sya osobyly`vy`j poryadok misceвого samovryaduvannya» vid 17.03.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).

23. Postanova Verxovnoyi Rady` Ukrainy` # 254-VIII «Pro vy`znannya okremy`x rajoniv, mist, sely`shh i sil Donecz`koyi ta Lugans`koyi oblastej ty`mchasovo okupovany`my` tery`toriyamy`» vid 17.03.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
24. Postanova Central`noyi vy`borchoyi komisiyi # 1430 «Pro deyakі py`tannya organizaciyi ta provedennya golosuvannya gromadyan Ukrainy` na pozachergovy`x vy`borax narodny`x deputativ Ukrainy` 21 ly`pnya 2019 roku v okremy`x regionax Ukrainy`» vid 02.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430359-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
25. Postanova Central`noyi vy`borchoyi komisiyi # 164 «Pro pershi vy`bory` deputativ sil`s`ky`x, sely`shhny`x, mis`ky`x rad ob`yednany`x tery`torial`ny`x gromad i vidpovidny`x sil`s`ky`x, sely`shhny`x, mis`ky`x goliv 29 zhovtnya 2017 roku» vid 18.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0164359-17#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
26. Postanova Central`noyi vy`borchoyi komisiyi # 303 «Pro deyakі py`tannya organizaciyi ta provedennya golosuvannya gromadyan Ukrainy` na chergovy`x vy`borax Prezy`denta Ukrainy` 31 bereznia 2019 roku v okremy`x regionax Ukrainy`» vid 12.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0303359-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
27. Potixa A. Vy`bory`j proces u 205 okruzi u vy`svitleni ZMI. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1307:205-j-okrug-2&catid=63&Itemid=393 (data zvernennya: 25.01.2021).
28. Prezy`dents`ki vy`bory` 1999. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential1999> (data zvernennya: 25.01.2021).
29. Prezy`dents`ki vy`bory` 2004. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential2004> (data zvernennya: 25.01.2021).
30. Prezy`dents`ki vy`bory` 2010. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential2010> (data zvernennya: 25.01.2021).
31. Prezy`dents`ki vy`bory` 2014. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/presidential2014> (data zvernennya: 25.01.2021).
32. Prezy`dents`ki vy`bory` : osnovni porushennya zakonodavstva. URL: https://www.irf.ua/prezidentski_vibori_osnovni_porushennya_zakonodavstva/ (data zvernennya: 25.01.2021).
33. Prezy`dents`ki Vy`bory` Ukrainy` 2010 ta 2014: sxozhogo malo (infografika, video). URL: <http://porogy.zp.ua/2014/05/1c23dbd64c96945afa90058985e8e5e2/> (data zvernennya: 25.01.2021).
34. Pro vy`bory` narodny`x deputativ Ukrainy` : Zakon Ukrainy` # 4061-VI vid 17.11.2011 # 4061-VI. Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrainy`. 2012. # 10. Stor. 416. St. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
35. Pro vy`bory` Prezy`denta Ukrainy` : Zakon Ukrainy` # 474-XIV vid 05.03.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
36. Pro Derzhavny`j reyestr vy`borciv : Zakon Ukrainy` Zakon Ukrainy` # 698-V vid 22.02.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
37. Pro dobrovil`ne ob`yednannya tery`torial`ny`x gromad : Zakon Ukrainy` # 157-VIII vid 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
38. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn`o peremishheny`x osib : Zakon Ukrainy` # 1706-VII vid 20.10.2014. Data onovlennya: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (data zvernennya: 09.02.2020).
39. Pro zabezpechennya prav i svobod gromadyan ta pravovy`j rezhy`m na ty`mchasovo okupovaniy tery`toriyi Ukrainy` : Zakon Ukrainy` # 1207-VII vid 15.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/ed20140415#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
40. Pro miscevi vy`bory` : Zakon Ukrainy` # 595-VIII vid 14.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
41. Pro osoby`vosti derzhavnoyi polity`ky` iz zabezpechennya derzhavnogo suverenitetu Ukrainy` na ty`mchasovo okupovany`x tery`toriyax u Donecz`kij ta Lugans`kij oblastyax : Zakon Ukrainy` # 2268-VIII vid 18.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
42. Pro polity`chni partiyyi v Ukraini : Zakon Ukrainy` # 2365-III vid 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).
43. Rezul`taty` shhorichny`x monitory`ngovy`x opy`tuvan` 1994-2018 rokiv. URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/ukrainske-suspilstvo/issues/> (data zvernennya: 25.01.2021).
44. Rozik M. V. Mobilizacijni chy`nny`ky` elektorat`noyi uchasti gromadyan Ukrainy` na parlaments`ky`x vy`borax 1998–2019 rr : avtoref. dy`s. ... kand. polit. Nauk : 23.00.02. L`viv, 2020. 20 s.
45. Sy`dorchuk O. Stavlennya gromadyan do partij i dzherel yixn`ogo finansuvannya *Gromads`ka dumka*: informacijno-anality`chne vy`dannya. 2015. # 6 (29). 12 s.
46. Tarasenko N. Parlaments`ki vy`bory` 26 zhovtnya ochy`ma ukrayins`ky`x ekspertiv. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=443:vibori-2014&catid=8&Itemid=350 (data zvernennya: 25.01.2021).
47. Tendencija: v CIK nazvali prichiny rekordno nizkoj javki na vyborah v Radu.

URL: <https://nv.ua/ukraine/politics/vybory-2019-prichyny-nizkoy-yavki-izbirateley-novosti-ukrainy-50033411.html> (data zvernennja: 25.01.2021).

48. Transformaciya partijnoyi sy`stemy`: ukrayins`ky`j dosvid u yevropejs`komu konteksti / Za red. Yu. Yaky`menka. K. : Centr Razumkova, 2017. 428 s.

49. Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` «Pro mezhi ta perelik rajoniv, mist, sely`shh i sil, chasty`n yix tery`torij, ty`mchasovo okupovany`x u Donecz`kij ta Lugans`kij oblasti». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text> (data zvernennya: 25.01.2021).

50. CzVK vy`znala nemozhly`vist` utvorenniya okruzhny`x vy`borchy`x komisij z vy`boriv prezy`denta Ukrayiny` tery`torial`ny`x vy`borchy`x okrugiv # 1-10, 224, 225. URL https://archive.is/20140508113042/www.cvk.gov.ua/news/news_13042014.htm#selection-23.0-26.0 (data zvernennya: 25.01.2021).

51. CzVK zny`zy`la dani yavky` na vy`borax prezy`denta. URL: https://lb.ua/news/2014/06/02/268568_tsik_snizil_dannie_yavke_viborah.html (data zvernennya: 25.01.2021).

52. CzVK opry`lyudny`la oficijnu yavku vy`borciv. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/10/26/7086308/> (data zvernennya: 25.01.2021).

53. CzVK: yavka na parlaments`ky`x vy`borax sklala 49,84%. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vybory-yavka-20-00/30067814.html> (data zvernennya: 25.01.2021).

54. Yak vidbuvaly`sya vy`bory` Prezy`denta Ukrayiny` z chasiv nezalezhnosti. URL: <https://pl.suspilne.media/news/19451> (data zvernennya: 25.01.2021).

55. Yasins`ka A. Yu. Py`tannya elektoral`noyi nevy`znachenosti gromadyan Ukrayiny` v konteksti dosvidu yevropejs`ky`x krayin. Visny`k Nacional`noyi akademiyi nauk Ukrayiny`. 2019. # 10. S. 44 – 50.

56. Ekman J., Amna E. Political participation and civic engagement: towards a new typology. *Human Affairs*. 2012. № 22 (3). PP. 283 – 300.

Tatai E. O. Dynamics of Development of Formal Political Participation in Ukraine in 2014-2019

The article examines one of the types of political participation of citizens – formal political participation, which in turn includes voting in elections and referendums, active support for political parties, contacting of citizens with government officials and membership in trade unions. The author's attention is focused on such types of formal political participation as voting in elections and support for political parties in Ukraine in 2014-2019, which allows assessing the ability of institutions of representative democracy to solve problems that were relevant to citizens during this period.

The article analyzes the quantitative indicators of turnout in the presidential elections (in 2014 and 2019), parliamentary elections (in 2014 and 2019), regular local elections (in 2015). It is identified that the turnout in this period is minimal for all the years of Ukraine's independence, and the fact of elections in conditions of military aggression affected the ability of citizens to participate in the election. Thus, turnout does not characterize the real willingness of Ukrainian citizens to use this type of formal political participation. Quantitative indicators of membership, activity support and trust in political parties were also analyzed. This led to the conclusion that political parties did not enjoy the support of the population during the research period. Such an attitude of citizens to political parties is explained by certain shortcomings of their functioning in Ukraine: insufficient interaction with the broad segments of society, inability to demonstrate effective solutions to current problems and show independence from large business elites.

Indicators of formal political participation of Ukrainian citizens show that the institutions of representative power in the researched period were not fully capable of performing their social functions. This caused a change in the electoral preferences of citizens in the 2019 elections and led to the reform of electoral legislation.

Keywords: *formal political participation, military aggression, elections, turnout, political parties, activity support of parties.*